Kronotaksa solinskih biskupa.

„Sunt qui in sua fide constantes critices disciplinae, quasi demolienti succensent; quae quidem ipsa per se culpa vacat, legitimeque adhibita conducit ad investigandum felicissime".

Encycl. Pii X. 12. III. 1904.

Pišu: Don Fr. Bulić.
Dr. J. Bervaldi.

Uvod.

Solin, glavni grad stare rimske Dalmacije, koja se je protezala od rijeke Raše (Arsa), na istočnoj obali Istre, do Lješa (Lissus) u Albaniji, na sjeveru malne do Save, a na istoku čak do Rudnika u Srbiji, nema još, prema današnjim zahtjevima znanosti, svoje povijesti. Istina, učeni Farlati u svome Illyricum sacrum (I.-II. sv.) napisao je mnogo toga o Solinu, mnogo je on dragocjenih vijesti i dokumenata iznio na vidjelo; ali ne samo da u tomu ima dosta legendarna, nego i koješta nije bilo njemu poznato, što mi sada znamo. Arheološke iskopine vogjene u Solinu (vidi Tablu I.) prošloga vijeka na duge razmake, a zadnjih trideset i nešto više godina intenzivnije i sustavnije, izniješe toliko toga na vidjelo i osvjetlaše mnoge tamne stranice povijesti ovoga grada, da se može nekim pouzdanjem pristupiti sada pisanju iste, barem za neke periode, i to poglavito iz kršćanske dobe. Tri cemeterijalne bazilike sa mnogobrojnim sarkofazima i natpisima, dvije gradske bazilike sa velikim brojem arhitektonskih ulomaka i natpisa, razbistriše mnoga zamršena pitanja crkvene povijesti ovoga grada: svjedok tomu časopis „Bullettino di archeologia e storia dalmata". U njemu su kroz trideset i tri godine njegova opstanka obragjene znanstveno iskopine

i iz njih se izvelo mnogo važnih rezultata za povijest Solina. Nego članci u „Bullettinu" bijahu pisani, kako je prigoda donašala, kako bi iskopine jedno ili drugo pitanje potakle. Sustavne povijesti nema, ne samo, nego za nekoja pitanja nemamo ni monografija, koje bi nam služile kao podloga opširnijoj povijesti.

Godine 1906. izašlo je na francuskom jeziku djelo profesora na sveučilištu u Friburgu u Švicarskoj Jacques Zeiller-a: „Les origines chrétiennes dans la province romaine de Dalmatie", koje se bavi poviješću kršćanstva u Solinu, ponajviše na temelju „Bullettina". Mnogo je dobra u ovom prvom pokušaju crkvene povijesti Dalmacije. Ali budući da je zahvaćen velik djelokrug, ostala su mnoga pitanja nejasna. Stoga je od potrebe povratiti se na nekoja pitanja i prije svega obraditi pojedine vijekove i važnije osobe, oko kojih se vrte povjesnički dogagjaji. Iz ovih posebnih monografija ne će biti teško sastaviti povijest Solina, iz kojega je luč kršćanske vjere i prosvjete prodrla u svu rimsku Dalmaciju.

U nizu ovih radnja prva i najvažnija, cijenimo, ima da bude Kronotaksa ili Kronologija solinskih biskupa. Treba ustanoviti naime historičnu opstojnost pojedinih biskupa i što je moguće tačnije utanačiti dobu njihova biskupovanja, jer se oko ovih vrstaju svi važniji dogagjaji cijele pokrajine Dalmacije zadnjih vijekova rimskoga vladanja u našoj zemlji. —

Ako pogledamo Škematizam biskupije Spljetske i Makarske i njegovu Series chronologica Antistitum Salonitanorum, opaziti ćemo, da je sve ovo u njoj već po tenanu učinjeno: u njoj su biskupi poredani od prvog vijeka po Krstu pa sve redom do razorenja Solina, tobože do g. 638. Nema tu nijedne praznine, sve je popunjeno i svakomu su biskupu tačno označene godine biskupovanja, tako da bi, na prvi mah, mogla izgledati ova naša radnja posve suvišna. Ali upravo ta prevelika tačnost za ono tamno doba dostatna je, da pobudi u svakomu, tko je iole upućen u staru povijest, neko nepouzdanje i da ozbiljno posumnja o tačnosti kronologije solinskih biskupa, kako nam ju donosi spljetski Škematizam. Oni, koji se bave iskopinama u Solinu, pa i oni učenjaci po Europi, koji proučavaju rezultate ovih istraživanja, odavna su na čistu sa ovom Series chronologica Antistitum Salonitanorum.

Iskopine solinske nijesu nam, istina, pružile baš u svakom pogledu dovoljno podataka, da bismo mogli svugdje istinu od neistine odijeliti i udariti svugdje granice povijesti i legendi o svakomu biskupu. Ali po iskopinama ipak danas imademo utvrgjenu činjenicu, starim piscima nepoznatu, koja nam pruža mogućnost da popunimo bolje historičnim osobama biskupâ vijekove kršćanstva u Solinu, nego li je to bilo starijima moguće. Oni su naime bili mnijenja, da je kršćanstvo u Solinu bilo uregjeno hijerarhički još u prvomu vijeku po Krstu, te su prema tomu bili prisiljeni popuniti seriju biskupa za punih šest vijekova. A baš u tomu leži glavna pogrješka i pometnja ove „Series". Nama, kojima su iskopine jasno posvjedočile, da utemeljenje kršćanske crkvene hijerarhije u Solinu pada tek u drugoj polovici trećega vijeka, nama je mnogo lakše urediti ovu Kronotaksu i popuniti tri puna vijeka historičnim osobama biskupa solinskih.

Ovoj se povjesnički utvrgjenoj istini ne mogu prilagoditi nekoji branitelji tradicije spljetske crkve, po kojoj bi utemeljenje biskupske stolice u Solinu padalo pod konac I. v. po Krstu. Svjetlost povjesničke istine, koja je prosinula iz iskopina solinskih, te obasjala mnoge krajeve i bila prihvaćena od svih krugova učenjačkih u Europi, i ako je prodrla kroz debele zidove Dioklecijanove palače, nije još doprla do svakoga zakutka grada, u njoj ugnjezdena. I van Dioklecijanove palače pojavio se u ovo zadnjih desetak godina po Dalmaciji koji glas negodovanja, ali ti glasovi bili su ili neznanja, ili osobnog slabog raspoloženja. Na ove se zadnje glasove mi ne obaziremo ovdje: oni su bili dovoljno oprovrgnuti od učenjaka po Europi.

Mi, držeći se historički utvrgjene istine o dobi utemeljenja crkovne hijerarhije u Solinu, nastavljamo pisanjem povijesti i počimljemo Kronotaksom solinskih biskupa, oslanjajući se na izvore dviju kategorija.

Izvori prvoga reda, koji su nad svakom sumnjom, jesu: natpisi biskupâ našasti u Solinskim iskopinama i odnosne kritične vijesti u savremenim dokumentima.

Izvori drugoga reda jesu: *a)* Katalozi solinskih biskupa, četiri na broju, ili tačnije jedan Katalog u četiri redakcije; *b)* tako zvani Rimski katalog; *c)* Series chronologica Antistitum Salonitanorum u Škematizmu

biskupije Spljetske i Makarske; *d)* Historia Salonitana Tome Arcidjakona; *e)* Illyricum Sacrum O. D. Farlati-a (sv. I.—II.). Ovi izvori drugoga reda biti će nama od pomoći u koliko se, naravski, budu slagali sa onima prvoga reda. U nestašici boljih dokumenata i ove ćemo upotrijebiti, ali ovi sami nijesu dovoljni, da se po njima svugdje ustvrdi povjesnička istina.

Načela, koja nas vode i pri ovomu radu, bila su već višekrat istaknuta prigodimice u samomu „Bullettinu". A ova načela rasvijetljuju donekle one riječi, kojim je g. 1911. Msgr. Duchesne, član francuskoga Instituta, auktor mnogih učenih radnja, bio prigodom njegova uvedenja u francusku akademiju pozdravljen, a koje riječi glase:

„Vjerovati bez dokaza, znači odreći se samoga sebe, a to čovjek duguje Bogu i jedino Bogu. Ovom odrekom samoga sebe čovjek nema prava da zaustavi, kada se ne radi o dogmi, svoje sposobnosti, da djeluje kao inteligentan i slobodan čovjek. U povijesti, pa bila ona i crkvena, izručiti naučni dio vjeri, znači osiromašiti tradicije, podržavane jedino auktoritetom i lišiti ih one izvjesnosti, koje bi im umni rad mogao pribaviti: ako pak usprkos tomu razumno proučavanje tradicija iznese dokaza njoj protivnih, tada bi se ovo proučavanje uslijed predrasuda moglo okrenuti protiv same nepogrješivosti Crkve. Ne podupirati ove pometnje, ne unašati duh istraživanja u carstvo vjere, niti duh auktoriteta u carstvo povijesti: ovo je Vaša misao vodilica. Vi primate dogmu bez oklijevanja, bez reserve, zatvorenih očiju, na koljenima kao vjernik; ali povijest nalazi Vas, gdje sjedite, otvorenih očiju, kao suca. Povijesti primjenjujete pravila povijesti. Njezina je dužnost upoznavati činjenice, njezino je pravo tumačiti ih, a nije joj dopušteno nit ih sakrivati, niti zasužnjivati u druge svrhe. Nije da bi Vaša savjest bila indiferentna prama pomagalima ili zaprekama, što ih Vaše istraživanje može da donese Vašoj vjeri; ali Vi ste osvjedočeni, da se Bog ne vrijegja, kada se pripovijedaju dogagjaji onako, kako ih je on dopustio. Osokoljeni istom ovom vjerom, Vi podvrgavate strogom istraživanju čak i ono, što vam se kao historičaru svojim ugledom nameće: čupate troskot, koji obavija, izobličuje, duši realnost; pitate u legenda njihov postanak, u pobožnim ustanovama razlog opstanka, u dogagjajima dokaze. Vama je do toga, da megju vjernicima budete što je moguće manje, da tako rečem, lakovjeran.

Gledati stvari kakove jesu, prikazivati ih, kakove se vide, to je najsigurniji način, da čovjek stvori sebi neprilika; tako ste Vi i podigli južnu Francusku, ne broječi k tomu i ostala nezadovoljstva u drugim krajevima".

I ako ovaj citat nije teološki ispravan, ipak nalazimo u njemu riječi, koje se sa povjesničkog gledišta mogu na naš rad primijeniti. Jer ako smo i mi, gledajući solinske biskupe i mučenike, kakovi jesu, i prikazavši ih, kakove ih vidjesmo, sebi stvorili neprilika, pa ako i ova Kronotaksa podigne amo tamo po koje nezadovoljstvo, biti će s druge strane ugogjeno mnogima, kojima je do povjesničke istine i do pravog ugleda spljetske crkve. Ako ugasismo koju svijećicu malih kapelica, raspalismo za to velike baklje crkve solinske, koje razsvijetljuju noć na dugom putu njezine slavne povijesti; ako udarismo sumnjom, dapače ako uništismo koju pobožnu tradiciju: učvrstismo za to bitne temelje crkvene povijesti našega Solina; ako napokon pomutismo neke predsude, mile kojoj nježnoj dušici, nametnusmo za to istinitost crkvene povijesti Solina vjeri mnogih naših, a i mnogih učenih ljudi u Europi.

Tješi nas misao — ma kako se ovdje i ondje shvatila i prosudila ova radnja o solinskim biskupima — da smo svojim radom i trudom okolo porijetla crkve solinske, o njezinim mučenicima i biskupima, iskazali uslugu svojoj crkvi spljetskoj, jednom solinskoj. „Jer niti slava knjige, niti sjaj znanosti nemogu da zadovolje svećenika. On je izgubio pravo da radi za sama sebe i znade, da su njegovi darovi zajmovi, da će biti sugjen, kako bude te zajmove upotrijebio i da ga svaka vrlina, koja ga nad ostale diže, tereti još većom odgovornošću."

Tješi nas misao, da će Kronotaksa solinskih biskupa iznijeti ipak na vidjelo za ono tamno doba mnogo više biskupa — i slavnih biskupa — više nego li to druge glasovite biskupije po Europi mogu pokazati; da će ova Kronotaksa pronijeti slavu solinske crkve u narodu, kojega smo sinovi, pa i dalje, pa da napokon ovim radom iskazujemo — a ovo nam je milo opetovati — uslugu crkvi spljetskoj, ovoj baštinici stare solinske crkve.

Primus Episcopus.

Počimljemo Kronotaksu ovim biskupom, koji ie bio do sada sasvijem nepoznat u crkovnoj povijesti Solina, jer je on polazna tačka za uregjenje ove Kronologije.

Natpis na njegovu sarkofagu (vidi Tab. VI.), našastu u grobiju mučenika na Manastirinama (v. Tab. IV. i V.) g. 1900. glasi:[1]

DEPOSITVS PRIMVS EPI
SCOPVS XIi KAL· FEBR· NE
POS DOMNIONES MARTORES

T. j. *Depositus Primus Episcopus XII Kal(endas) Febr (uarias), nepos Domniones martores.*

U natpisu nije rečeno, kada je Primus živio, ali imamo dovoljno dokaza, da ga metnemo u prvu polovicu IV. v. U ovomu pogledu bilo je — uz ostalo — pisano i ovo u „Bullettino di archeologia e storia dalmata" god. 1900. na str. 277: „Sudeći po paleografiji ovaj natpis, uzevši ga svega na oko, ne može biti raniji od IV. v. Da se o tome osvjedočimo, dosta je pogledati mnoge natpise IV. v., našaste u groblju mučenika u Manastirinama (v. Tab. IV. i V.) i u onomu u Marusincu (v. Tab. VII.)· Specifično kršćanska epigrafička formula *depositus, depositio,* počimlje na kršćanskim natpisima III. v., a postaje običnom kroz IV. v. Dapače van Rima, u pokrajinama, ova osobitost bi kašnje uvedena i sačuvala se za duže vremena. U Africi dolazi n. pr. u IV. v. U datiranim solinskim kršćanskim natpisima nalazimo za prvi put *depositio* u jednom natpisu iz god. 359—360 (Bull. Dalm. XI. str. 97. br. 41; CIL. III. 9503); zatim god. 360. (Bull. Dalm. VII. str. 113. br. 53; CIL. III. 9504) i god. 372. (Bull. Dalm. VII. str. 115. br. 56; CIL. III. 9505). Petoga stoljeća pak ova je riječ običnija. Dočetak genitiva singulara treće deklinacije na *es*

[1] Bull. Dalm. 1900. p. 273. sl. Tabla XII.; Nuovo Bullettino di archeologia cristiana 1900. p. 275 sl.

(Domniones martores) mjesto na *is*, i ako nalazimo u republikanskim, ipak je mnogo češći u kršćanskim natpisima, navlastito u IV. v. u Galiji. Oblik *Martor* ili *Martur* u običaju je od IV. do VII. v. mjesto *Martyr*.

Iz svega ovoga jasno je, da natpis biskupa Primus-a ne može pripadati nego IV. stoljeću, dotično da je njegov stric Dujam morao biti mučen za cara Dioklecijana. Ovo je uprav u suglasju sa viješću, što nam donosi Chronicon Paschale govoreći o Dujmu (v. na str. 11.). Imademo još jedan dokaz, da natpis biskupa Primus-a spada u IV. vijek.

Crkveni povjesničar O. Grisar (Analecta Romana I. sv. str. 264.) tumačeći jedan natpis veoma sličan onome, o kome je de Rossi (Bullettino di arch. cristiana 1883. str. 152. sl.) raspravljao, opaža: „Epiteti presbyter i martyr stoje ovdje još na svom mjestu, iza imena, i (De Rossi) izveo je iz ovoga jedan dokaz više, da natpis pripada prvoj dobi iza progonstva".

To je upravo slučaj našega natpisa, gdje naslov MARTYR dolazi iza imena DOMNIONIS.

Nema dakle dvojbe, da je ovaj biskup obnašao svoju čast u IV. v. i to po svoj prilici u prvoj polovici istoga.

Imamo još jedan dokaz, koji će nam bolje ograničiti dobu biskupovanja biskupa Primus-a, a razjasniti, zašto ga nema u nijednom Katalogu solinskih biskupa i zašto je njegov pretšasnik i stric Dujam morao biti ne samo mučenik, nego i biskup.

U dugoj seriji solinskih biskupa, kako nose Škematizam Spljetski (v. Prilog A.) i razni Katalozi, ima mnogo imena, od kojih se nekoja opetuju više puta, a ima i takovih, za koja ne možemo znati, da li su ikad bili biskupi u Solinu. Ali ne znamo za nijedno historično ime solinskoga biskupa, koji ne bi bio imenovan u jednomu ili drugomu Katalogu: više puta nije ubilježen na svom pravom mjestu; ima razlike u dobi, ali u popisu ne fali. Začudno je samo, da ni u najstarijim Katalozima nema spomena o biskupu Primus-u. Zašto baš jedino njega nema?

Biskupa Primus-a nema u Katalozima s razloga, što se je zvao: PRIMVS.

Od mnogo vijekova govorilo se i čitalo DOMNIVS PRIMVS (Episcopus Salonitanus). Onaj PRIMVS, koji je naslijedio kao biskup svoga strica na solinskoj biskupskoj stolici, uzet je od Kronista ne kao ime, da li kao redni broj: primus (prvi). Usljed ove pogrješke nestalo je njega jedinoga iz popisa so-

linskih biskupa, a Dujam, Domnius, postao je primus — prvi solinski biskup. Usljed ove pometnje nastale su sve ostale i Dujam postade prvim biskupom i utemeljiteljem crkovne hijerarhije, dok u istinu bijaše u Solinu biskupa prije njega, a poznat nam je jedan, i to Venancij, mučenik, kako ćemo vidjeti.

Lijepi analogon za ovaj slučaj, ali obratno, imamo u Kronotaksi rimskih Papa. Sve do godine 1903. u *Series Romanorum Pontificum* bilo to u: „*La Gerarchia Cattolica*“, ili u „*Status personalis et localis*“ raznih katoličkih biskupija, Pape bili su ovim redom poredani: Sv. Petar (18. I. 43—30. VI. 67); Sv. Linus (30. VI. 67—76); Sv. Cletus (24. IX. 76—88?); Sv. Clemens I. (23. I. 88 ili 89—97); Sv. Anacletus (novembar 97). Nego kritičnim istraživanjem zadnjih se je godina dokazalo, da je ime Anacletus, grčki *Ἀνάκλητος* postalo od *ἀνὰ Κλήτου* t. j. po Kletu, iza Kleta sjedio taj i taj Papa toliko godina. Počamši od god. 1904. ista „*La Gerarchia Cattolica*“, a za njom i „*Status personalis*“ raznih biskupija, pa i onaj spljetske, izostavljaju ime tobožnjega Pape Anakleta. U našem slučaju iščeznuo je pogrješkom jedne riječi u katalozima jedan biskup, t. j. Primus, a u slučaju rimskom jedan je Papa pridodan, t. j. Anacletus.

Ovo bi nam bio takogjer dokaz, da je stric ovoga Primus-a bio ne samo mučenik, nego i biskup. Da u Katalogu biskupa za Dioklecijanovo doba ne bude bio upisan jedan Dujam biskup, za kojim je slijedio Primus, ne bi Dujam bio postao prvim — Primus — solinskim biskupom.

Kada su se početkom srednjega vijeka, ili malo kasnije, pojavile i u spljetskoj crkvi ambicije za apoštolskim porijetlom, tada ovaj Dujam, tobože primus Episcopus Salonitanus, bi prebačen naprosto u prvi vijek i postade utemeljiteljem solinske crkve.

Uzevši u obzir sve, što dosad rekosmo, možemo ograničiti biskupovanje biskupa Primus-a na prvu četvrt četvrtoga stoljeća i staviti ga neposrednim nasljednikom strica mu Dujma, dakle od g. 304.—325. po prilici.

Domnius ili Domnio Episcopus Martyr.

Pošto utanačismo dobu biskupovanja biskupa Primus-a red je da govorimo o njegovu neposrednomu pretšasniku. Već smo rekli, da nas sam natpis ovoga biskupa upućuje na nje-

gova strica Dujma[2]. Da ovaj nije mogao biti mučen nego za Dioklecijanovo doba, jasno je iz toga, što je on bio stric onoga biskupa, koji je u prvoj četvrti IV. v. biskupovao u Solinu.

Izim ovoga dokaza imademo još jedan u Chronicon Paschale iz IV. v. gdje se čita: „*Diocletiano septies et Maximiano sexies consulibus* (a. 229) *Christiani persecutionem sextam passi sunt. In ea persecutione passi sunt Petrus et Marcellinus Romae, et Domnius et Felix martyres passi sunt Salona.*"[3]

Imademo dakle dva dokaza, nadgrobni natpis Primus-a i Chronicon Paschale, da je za Diokiecijana bio mučen u Solinu jedan mučenik, po imenu Dujam. Chronicon Paschale ne kaže nam — istina — je li ovaj Dujam pripadao crkovnoj hijerarhiji i je li obnašao u njoj koju čast. Ali nam ne govori ništa ni o Petru i Marcelinu. Ipak nitko ne dvoji, da je jedan od ovih bio svećenik a drugi exorcista[4]. Jedan dokumenat popunjuje prazninu drugoga. Tako i u našem slučaju: drugi izvori popunjuju manjkavost u Chronicon Paschale u pogled sv. Dujma.

Isto tako može se reći o natpisu Primus-a, gdje se za Dujma ne kaže, da je bio biskupom. Sarkofag Primus-a nije sarkofag Dujma, da bi bilo trebalo navesti sve časti Dujma; to je grob njegova sinovca, pa je dovoljno bilo dodati, da je njegov stric bio mučenik, da tako otskoči njegovo ime i ostane dublja i trajnija uspomena njegova sinovca Primus-a.

Biti sinovac jednoga biskupa nije baš tako važno, da se je to moralo u nadgrobnomu natpisu istaknuti. Znamo sigurno da je biskup Esychius — o komu kasnije — bio sinovac biskupa Symferija, ali u nadgrobnom natpisu Esychija to se ne spominje. Biti sinovac jednoga mučenika, i to baš iz zadnjega

[2] Bull. Dalm. 1900. str. 89 sl. str. 280 sl. — *Domnio* ili *Domnius* jedno je te isto ime, samo što je prvi oblik grčki *(Domnio-nis)*, a drugi latinski *(Domnius-ii)*. U dokumentima pako dolazi pod ovim raznim oblicima: *Domnus, Domnius, Domus, Donus, Domninus, Doumninus, Dopninus, Dompninus, Dopnus, Dypnus, Dypnius, Dopynus, Doninus, Domenaeus, Duimus, Duymus, Doimus Domio, Domnio, Dominio, Dominionus, Dompnius. Duiona* je valjda žensko ime od *Duionus*. Sr. Farlati o. c. I. str. 427; Bull. dalm. 1903. str. 102. Hrvatski je *Dujam* i *Duje*. A blagdan sv. Dujma u Spljetu i okolici zove se *Sudajma* i *Sudamnja*.

[3] Monumenta Germaniae Historica, Auctores Antiquissimi T. IX. Chronica Minora T. I. p. 738. — Bull. Dalm. 1900. p. 89.

[4] Allard, La persécution de Dioclétien I. p. 363.

i najokrutnijega progonstva, značilo je nešto, pa se stoga to jedino spominje u nadgrobnom natpisu Primus-a. „Naslov martyr u sličnim natpisima ili inim dokumentima" — kako dobro opaža Delehaye u članku „Sanctus" (Analecta Bollandiana 1909. str. 175) — „stoji mjesto svih drugih naslova i reasumira sve pohvale."

Da je pak Dujam bio biskup, očito nam kaže rimski Martyrologij, koji ga zove: episcopus, i mozaik Lateranski, gdje je predstavljen u biskupskom odijelu. (vidi Tablu II. i III.)

Nastaje pitanje: nije li ovaj Dujam, za koga nam Martyrologij kaže, da je bio biskup i mučenik, i koga nam kao takova predstavlja mozaik Lateranski, bio učenik sv. Petra prvaka Apoštola, t. j. je li živio u I. v., kako spljetska legenda hoće, ili je pak ovo onaj isti, o kome smo do sada govorili, naime stric Primus-a?

Da stvar bude jasnija, potrebito je da ovdje u kratko iznesemo pitanje sv. Dujma. Po legendi iz srednjega vijeka bio bi sv. Petar, prvak Apoštola, još u Antiohiji pokrstio, sobom uzeo i poveo u Rim dječaka Dujma. Tu bi ga bio posvetio biskupom i poslao u Solin, da propovijeda kršćansku vjeru. Za cara Trajana, godine 107. po Kr., na 7. svibnja on bi bio umro mučeničkom smrću. Njegovo je tijelo počivalo u Solinu za više vijekova. Po razorenju grada bio bi godine 650. došao u Solin prvi nadbiskup spljetski Ivan Ravenjanin i odanle prenio u Spljet kosti sv. Dujma, koje se i danas štuju u spljetskoj stolnoj crkvi. — Protiv legende bila je utvrgjena historična istina, da je Dujam bio u istinu biskup i mučenik, ali ne za cara Trajana, nego za Dioklecijana; da je papa Ivan IV. rodom Dalmatinac, po razorenju Solina, dao prenijeti g. 641.—2. u Rim kosti njegove i ostalih solinskih mučenika, te podignuvši uz Lateranski baptisterium kapelu sv. Venancija, da je pod oltarom postavio njihove svete ostanke, a povrh u apsidi dao napraviti veliki mozaik sa slikama mučenika i njihovim imenima, kako se to i danas vidi u spomenutoj kapeli. (vidi Tabl. II. i III.)[5]

[5] Bull. Dalm. 1898. str. 113. sl.; 1900 str. 95 sl.; 273 sl.; 1901. Supplemento al nro. 12. Storia e leggenda di S. Domnione o Doimo, vescovo e martire di Salona e delle sue reliquie i *passim* u Bullettinu; J. S. B. L. Sveti Dujam biskup i mučenik solinski. — Analecta Bollandiana 1899. str. 369 - 411; 1904. str. 13 sl.: 1908. str. 75. — Zeiller J. Les dernières fouilles de Salone (Melanges d'archéologie et d'histoire XXII. (1902.) str. 430.

I u istinu za Dujma, učenika sv. Petra, nitko u starini ne zna: ne Martyrologium Hieronymianum, ne Romanum, ne Menologiji grčki, niti ijedna od isprava, koje nabrajaju razne učenike sv. Petra. Nema u kamenu, nema u povijesti, a ma baš nigdje ništa ob ovom Dujmu, tobožnjem učeniku sv. Petra Apoštola i prvomu biskupu solinskomu koncem I-ga i početkom II-oga v.

Nema dakle nikakva valjana razloga, koji bi nas mogao uoblastiti da pomislimo, te je ovaj Dujam nešto drugo od onoga, koga nam spominje natpis Primus-a i Chronicon Paschale. Dapače ono malo, što o njemu znamo, sili nas, da ga metnemo u IV. v.

U Žiću sv. Dujma čita se, da je on bio sin Teodozija, da je u Solinu sagradio crkvu i posvetio ju Bl. Dj. Mariji, da se je javno prepirao sa filozofom Pyrgom o sv. Trojstvu, da je bio optužen kao protivnik zakona i naredaba rimskih careva i da ga je na smrt osudio prefekt Maurilius. Ovdje ima dosta historičnog zrnja, ali se sve ovo ne može odnositi na Trajanovo doba.

Ne, jer tada nije bilo u porabi imena Teodozija, nijesu se gradile kršćanske crkve, nije opstojao javni kult Bl. Dj. Marije, nije se raspravljalo javno o sv. Trojstvu, ne znamo u tomu vijeku za prefekta Maurilius-a, nego da je bio koncem III. v. i početkom IV. v. namjesnikom u Solinu M. Aurelius; nijesu opstojali zakoni dvaju careva protiv kršćana — što se se sve pripovijeda o Dujmu za doba Trajana. Sve je ovo bivalo koncem III. v. i početkom IV. za Dujma, strica biskupa Primus-a, te ova Žića — da zaglavimo — sadržavaju u sebi historičnog zrnja, ali sve za Dioklecijanovo doba[6].

Još jedan dokaz, da je Dujam biskupovao koncem III. i početkom IV. v., nalazimo u tradiciji.

— Isti, Les relations de l'ancienne Église de Salone avec l'Église romaine (Bessarione 1903 p. 239). — Isti, Les origines chrétiennes dans la province romaine de Dalmatie, Paris 1906. — Revue de synthèse historique, Paris 1907. str. 375. — Revue critique d'histoire et de litterature, Paris 1907. str. 505. — Bullettin critique, Paris 1907. p. 322. — Revue Benedictine 1907. str. 430. — Etudes, Paris 1907. str. 569. — Revue Augustinienne 1907. str. 96. — Revue des questions historiques, Paris 1907. str. 770; 1910. janvier. — Revue d'histoire ecclésiastique, Louvain 1907. str. 770; 1910. str. 170. — Hagiographischer Jahresbericht für die Jahre 1904.—1906. str. 124.

[6] Sr. Bull. Dalm. 1898. p. 125 sl. opširno ob ovomu; — 1900. p. 280.

Tradicija neprekidna kroz sve vijekove i u svim spomenicima, ma koje vrsti i koje vrijednosti bili, ne zna nego za jednoga Dujma mučenika. Da je taj Dujam bio biskup, svjedoči nam Martyrologij rimski, a potvrgjuje mozaik Lateranski; da je taj mučenik živio u Dioklecijanovo doba, kaže nam nadgrobni natpis Primus-a i Chronicon Paschale. A pošto po tradiciji nije bio nego jedan Dujam, taj je morao živjeti koncem III. v. i početkom IV. v.

Po Chronicon Paschale imalo bi se zaključiti, da je Dujam bio mučen god. 299. Ipak nije tako. Poznato je, da su progonstva za Dioklecijana počela god. 303[7], ali protiv svećenstva istom god. 304., te se smrt Dujma mora postaviti u ovu godinu. Na to nas uoblašćuje sama smrt Petra i Marcelina, koji poginuše iste godine kad i naš Dujam; a po drugim izvorima znamo, da ovi bijahu mučeni god. 304[8].

Ovu pogrješku u Chronicon Paschale lako je protumačiti, ako se pogleda na rimske brojke. U izvorniku je stala prava data označena po konsulatima: Diocletiano VIIII et Maximiano VIII. U prepisivanju lako se je mogla potkrasti pogrješka te se napisalo **VII** mjesto **VIIII**, a dosljedno **VI** mjesto **VIII**. Smrt Dujma slijedila je dakle god. 304.

Od ovoga Dujma našao se slijedeći ulomak nadgrobnog natpisa u konfesiji cemeterijalne bazilike u Manastirinama (Vidi Tab. VIII.)

⏀ DOMN
⏀ IIII ⏀ ID

Pošto je ovaj natpis Dujma važan i o njemu se dosta pisalo, potrebito je da se ovdje opširnije na nj osvrnemo.

Ulomak je natpisa krnjast te ga se je pokušalo višekrat popuniti. Još godine 1891. dr. Jelić (u Römische Quartalschrift 1891. str. 19. pa u Bullettino 1892. str. 173, zatim u Ephemeris Salonitana 1894. str. 28, a ponovno u Bullettino 1898. str. 94.) iznio je mnijenje, kako da se popune manjkavosti na temelju ostataka slova. Zatim je Bulić (u Bullettinu g. 1898. str. 105. pa g. 1900. str. 280.) pokušao opet da popuni ostatke te zaključio, da u prvoj brazdi ostatak slova jest T, i popunjivao

[7] Cfr. Allard, La persécution de Dioclétien I. str. 148 sl. — Duchesne, Histoire ancienne de l'Église II. p. 12.

[8] Cfr. Allard o. c. I. p. 363.

sa *deposi]t(io),* a ostatak slova u drugoj brazdi čitao sa *di]E,* ali istodobno opažao, da je ovaj zadnji ostatak radje jednoga T nego li od E. Ovo je popunjenje odobrio Delehaye u Analecta Bollandiana 1899. str. 399.

Nego ovaj ulomak natpisa, od bijeloga kararskoga mramora, krupna zrna, mi smo podvrgli ponovnomu pregledanju, te ga dajemo na Tabli VIII. u većoj i boljoj fotografiji nego li to dosada bilo. Ulomak je visok 27 cm., širok 19 cm., debeo pri dnu 28 mill., a pri vrhu 36. Ostali ulomci ruba ovoga pluteja, koji se vide u slici (v. Tab. IX. sl. 1.), po materijalu, po izradbi, osobito straga, pripadaju ovomu natpisu. Opažamo, da su slova u obedvijem brazdama urezana megju linijama, t. j. interlinirana; da je povrh prve brazde prostora od 5 cm., takogjer interlinirana, te stoga je urezač natpisa — *lapicida* — namjeravao početi natpis u gornjoj brazdi, što nije izveo, valjda stoga što mu natpis nije dolazio u sredinu velike mramorne ploče. Jer od gornje pisane brazde do vrha ulomka ima 16 punih centimetara. Koliko je prazna prostora imalo biti od zadnje pisane brazde do podanka ploče neznamo, ali najmanje toliko, zbog simetrije. Po ovomu ploča imala je biti prilično velika, a natpis morao je stati po sredini iste.

Izvan su svake sumnje slova, dotično riječi DOMN IIII ID. Od N fali druga noga, ali joj se vidi dio poteza. Sva su slova u drugoj brazdi malo manjkava, ali sva sigurna. Iza D u drugoj brazdi vidi se mali ostatak ureza, što ne može biti od V, i ako je nagnut, jer ne dopire do crte i počimlje mnogo niže od ostalih slova, nego od tačke — *hedera distinguens.* Važni su ostaci dvaju početnih slova u prvoj i u drugoj brazdi. U drugoj je brazdi ostatak slova T siguran, jer mu se vidi cio desni poprječni i malne cio okomiti potez. U prvoj brazdi vidi se ostatak poprječnog desnog poteza, koji tiče gornju brazdu, a nemože biti nego od T. Ostatak ovoga slova mogao bi biti na oko valjda samo od slova C. Ali to je isključeno s razloga, što ostatak brazde nije nimalo zaobljen, nego je potpun pravac i što doli nema nikakva traga od C, a moralo bi ga biti i morao bi se vidjeti, kako se vidi i gornji ostatak. Uz ovo, ako pogledamo na slova obla u ovom natpisu, i to na O i na dva zaobljena trbuha od D, vidimo, da zavoji ne idu od vrha linije, dočim u ovom natpisu sva ostala uspravna slova idu do brazde kao i u ovom slovu. I s ovog razloga prvo slovo prve brazde

nemože biti C, nego jedino — *per exclusionem* — T. Ustanovivši da su obadva početna slova T, cijenimo da se moraju dvije prve riječi ovako popuniti i čitati:

Deposi]t(us) Domn[io
Ep. Mar]t. IIII Id[us Apr.

ili, što je malne sve isto:

Deposi]t(io) Domn[ionis Ep.
Mar]t. IIII Id[us Apr.

T. j. *Deposi]t(us) Domn[io Ep(iscopus) mar]t(yr) IIII Id[u Apr(iles).*

Depositus, dotično *depositio* nalazi se na mnogobrojnim solinskim natpisima. I na natpisu sinovca ili nećaka Dujmova, biskupa Primus-a, vidjeli smo gori (na str. 8.) pred njegovim imenom *depositus*.

Epitet *episcopus* stavljamo odmah iza imena, jer ga tako nalazimo u ostalim natpisima solinskih biskupa na pr. Primus-a (str. 8.), Symferija, Esychija (str. 28.), Justina i u mnogim drugima (sr. De Rossi, *Roma sotter. crist.* II. p. 59.; Syxtus, *Notiones archaeologicae christ.* II. l. p. 175 sl.)

Na drugom mjestu iza imena stavljamo njegovu čast mučenika *martyr*, jer tako se nalazi i u natpisima drugih biskupa mučenika, kao kod imena Papâ iz III. v. Poncijana, Fabijana i t. d. (Syxtus o. c. p. 176.).

Kratica *mart.* za *martyr* nije neobična u kršćanskoj epigrafiji: nalazimo ju u natpisu Apoštola Pavla, našastu u njegovoj bazilici na *Via Ostiensis:* PAVLO APOSTOLO MART (Röm. Quartalschrift 1911. II. str. 83 sl. Grisar, Anal. Rom. I. p. 259 s. Marucchi, Le Catacombe romane str. 88.) iz dobe Konstantinove; pa na natpisima Pape Poncijana: *ΠΟΝΤΙΑΝΟΣ ΕΠΙΣΚ* $\overline{MP}$ *Ποντιανὸς ἐπίσκ(οπος) μ(ά)ρτ(υρ)* (Syxtus o. c. p. 176), kod Pape Fabijana: *ΦΑΒΙΑΝΟΣ ΕΠΙ* $\overline{MP}$ = *Φαβιανὸς ἐπί(σκοπος) μ(ά)ρτ(υρ).* (Syxtus o. c. p. 176; De Rossi o. c. II. p. 59).

Ne mećemo sanctus ni pred imenom ni iza njega, jer to nije bio običaj, kako ćemo vidjeti, prije druge polovice IV v.

U natpisu fali mjesec, u kojem je biskup Dujam bio mučen, ali Martyrologij Jeronimski kaže da je to bilo mjeseca travnja. No ova se dva izvora, Martyrologij i natpis, ne slažu glede

dana: prvi ga meće na 11., (III. Id. Apr.) drugi na 10. travnja *(IIII Idus Apr.)*. U izboru megju pergamenom i kamenom mora se dati prednost kamenu.

Poznata nam je dakle ne samo godina, da li mjesec i dan smrti Dujma, ne tako početak njegova biskupovanja. Valjda se ne bi pretjeralo, kad bi se ograničilo na dvadeset godina, te njegovo biskupovanje stavilo od god. 284—304, baš malne toliko, koliko je i Dioklecijan vladao (284—305.).

Kako je pak došlo do toga, da se sv. Dujam slavi u Spljetskoj crkvi dne 7. svibnja, a ne 10. travnja, to je jasno. Dan 10. travnja pada često u zadnje korizmene dane, u sedmicu dviju nedjelja Glušnice ili Cvjetnice, te se višekrat ova svečanost nije mogla slaviti ni crkvenim ni izvanjskim sjajem. Stoga bi prenešena na 7. svibnja[9].

Venantius Episcopus Martyr.

Mozaik Lateranski (v. Tabl. II. i III.) nosi na počasnom mjestu jednoga biskupa po imenu Venancija. Ne samo to, da li cijela kapela solinskih mučenika njemu je posvećena i nosi njegovo ime: Oratorio di S. Venanzio presso il Battistero Lateranense.

Nastaje pitanje, je li ovaj mučenik bio solinski biskup i kada je biskupovao?

Škematizam i ostali Katalozi ubrajaju ga megju solinske biskupe. U iskopinama u Solinu nije se našao natpis ovoga biskupa, ali u konfesiji bazilike na Manastirinama otkrivena je jedna mramorna ploča (v. Tabl. X.), na kojoj stoje tri slova:

IVS.

Ime je dakle moralo svršavati na IVS. Ovaj dočetak bio je popunjen imenom: VENANT-IVS. I ako ovaj dopunjak nije izvan svake sumnje, opet je vjerojatan, kako opazi Bollandista

[9] Storia e leggenda di S. Domnione o Doimo, Vescovo e Martire di Salona e delle sue reliquie. Saggio storico-critico. Supplemento al No. 1—2 del Bullett. di arch. e stor. dalm. Spalato 1901. — Analecta Bollandiana 1899. Delehaye, Saints de l'Istrie et de Dalmatie p. 369.—411; Bull. Dalm. 1900. p. 85—109, p. 91. Ibidem Delehaye, L'hagiographie de Salone d'après les dernières découvertes archéologiques, p. 5. ss.

Delehaye[10], ako se uzme u obzir da je našast u konfesiji i da stoji u sredini velike mramorne ploče. Stoga je ovo čitanje bilo uopće prihvaćeno u znanstvenom svijetu.

U životu biskupa Venancija imademo takogjer nekoliko elemenata, po kojim ga možemo ubrojiti megju solinske biskupe. Istina je, da se u lokalnoj tradiciji nije ništa sačuvalo ob ovomu mučeniku, da ga spljetska crkva nije ni spominjala u svom „Directorium Liturgicum", a niti svetkovala, sve do dobe Farlatia, koji je tomu prigovorio[11]. Uslijed ovoga prigovora, od god. 1800. po prilici, uvedeno je njegovo ime u „Directorium" te ga crkva i dijeceza spljetska štuju dne 6. travnja; dok u istinu najstariji Martyrologiji, kao Adonov i Usuardov, nose ga na 1. travnja; a tako isto i sadašnji Rimski i Colettijev ilirski, te se ovaj dan ima smatrati ispravnim. Ali je Farlati dobro uvidio, da su Žića našega mučenika sačuvana u jezgri kod jednoga istoimena biskupa, koga je Toletanska crkva u Španjolskoj sebi prisvojila. Španjolski kroničari pripovijedaju ob ovomu biskupu, da se njegova slika nalazi u mozaiku Lateranskom i da je Papa Ivan IV. dao onamo prenijeti njegovo tijelo i napraviti njegovu sliku. Da je taj Venancij u mozaiku Lateranskom mučenik solinski, a ne španjolski, proizlazi iz „Liber Pontificalis"[12]. O Venanciju kroničari španjolski vele: „Cum in Galliam Narbonensem, negotiis instantibus, Pannoniasque lustraturus abiisset, apud Dalmatas Martyr effectus aeternam remunerationem promeruit"[13]. I Farlati je uvidio, da za ovog biskupa mučenika, koji je u Dalmaciji bio mučen, ne može doći u obzir Gallia Narbonensis ili Narbona, nego Narona, dosljedno Naronensis. Pogrješka se lako uvukla u kodekse: Narbona mjesto Narona (= Nar(b)ona)[14].

Nema dakle dvojbe, da je Venancij bio biskup u Dalmaciji, i to uprav solinski, i da je sličnost u imenu Salonitanus i Toletanus zavela španjolske kroničare, koji ga megju svoje biskupe uvrstiše. Ali iz ovih oskudnih vijesti možemo još nešto ustanoviti, a to od prilike dobu njegova biskupovanja.

---

[10] Anal. Bolland. 1899. p. 397; Bull. Dalm. 1900. p. 92.

[11] Farlati, Illyr. Sacr. I. p. 563.

[12] Duchesne L. Liber Pontificalis. I. str. 330; Mommsen, Libri Pontificalis Pars I. — Gestorum Pontificum Romanorum vol. I. str. 177.

[13] Farlati o. c. I. str. 563, 589.

[14] Bull. Dalm. 1905. p. 29; 1908. p. 172. sl.

U ovim legendama Venancij je prikazan kao biskup, koji putuje kroz Dalmaciju, Naronu, Panoniju, dakle kao biskup-misijonar. Trećega vijeka poslano je iz Rima više biskupa-misijonara u razne krajeve svijeta, da navještaju novu vjeru ili da ju učvršćivaju ondje, gdje je zbog progonstva bila malaksala[15]. Po svoj prilici bijaše u to doba i Venancij poslan u Solin, da propovijeda novu vjeru. On je odavle zalazio i u dalje krajeve, u Neretvansku dolinu, kuda je jedino i u staro rimsko doba, kao i sada, vodio glavni udobni put u unutrašnjost rimske Dalmacije, u Hercegovinu, u Bosnu, u Delminium, (D'lmno Dumno, Duvno), u kojem gradu je bio i mučen Venancij. Mir' koji je tada vladao u rimskom carstvu, dopuštao mu je, da slobodno širi novu vjeru. Progonstva su počela tek oko godine 257. za cara Valerijana[16], te bi se u to vrijeme imala staviti njegova mučenička smrt. Moglo bi se dakle nekom sigurnošću zaključiti, da je Venancij bio utemeljiteljem crkve u Solinu i dosljedno njegovim prvim biskupom. Mozaik Lateranski, na komu Venancij stoji na počasnom mjestu, pred sv. Dujmom, na desnu Djevice Marije, dalo bi ovoj hipotezi još jačeg oslona.

I ako smatramo Venancija utemeljiteljem crkovne hijerarhije u Solinu, ne isključujemo stoga prije njega, do ciglog kršćanina iz Solina, a niti iz ostale prostrane rimske Dalmacije Glavni grad rimske pokrajine i uz to trgovačko središte za cijelo bogato zalegje, kakav bijaše Solin, primao je u svoje krilo, s Istoka i sa Zapada, ljudi raznih jezika i raznih vjera. Moguće da je megju onim došljacima bilo i kršćana, koji su vjeru kršćansku ne samo čuvali u svom srcu nego ju i širili. U ono doba bio je svaki kršćanin, prama prigodi i prama potrebi, i dobar misijonar. Sv. Pavao piše god. 58./59. Rimljanima (XV. 19.), da je od Jerusolima do Ilirika napunio sve Evangjeljem Krstovim „ita ut ab Jerusalem per circuitum usque ad Illyricum repleverim Evangelium Christi". Isti Apoštol naroda piše godine 66./67. Timoteju, da je Tito pošao u Dalmaciju „Titus abiit in Dalmatiam" (II. Ep. IV, 10.). Dokle je Tito dopro, gdje je propovijedao i kojim uspjehom, nije nam do sada poznato. Moguće da dalnje iskopine po rimskoj Dalmaciji iznesu kakav

[15] Duchesne, Histoire ancienne de l'Église II. p. 359 sl; A. Harnack, Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrhunderten. II. Aufl. 1906. S. 270 sl. Bull. dalm. 1906. str. 99. sl.

[16] Allard, Les dernières persécutions du III. siècle p. 55.

*

dokaz o Titovu djelovanju. Za Solin možemo nekim razlogom sumnjati o takovu otkriću. Važniji kršćanski spomenici već su otkriveni. Nema sumnje, da će se još gdje i gdje štogod naći, ali u glavnom, kako rekosmo, mi smo sa kršćanskim iskopinama u Solinu pri svršetku. Nije dakle misliti, da bi ovo naše razlaganje moglo biti u temelju uzdrmano, da bi naime moglo izaći na vidjelo solinskih biskupa prvog, drugog ili prve polovice trećega vijeka. Ako je Tito i bio u Solinu, ako je štogod uspio u propovijedanju, njegovi uspjesi nijesu mogli biti veliki, a i onakovi kakovi su bili, lako je, da su bili ugušeni od prvog progonstva Neronova, koje je nastalo malo poslije nego je Tito otputovao za Dalmaciju (Sr. Bull. Dalm. 1905., str. 26. sl. 1909. str. 113. sl.).

Škematizam spominje biskupa Venancija samo jedan put i bilježi njegovo biskupovanje megju godinama 150—155. Ta je doba preuranjena prama razvitku kršćanstva u Solinu, a da bi se je moglo uzeti u obzir. On je sigurno biskupovao sto godina kasnije.

Začudno je, da Venancij u nijednom Katalogu ne stoji na prvom, nego tek na petom ili šestom mjestu, dapače u nekojim zove se Valentinus, mjesto Venantius. Lako je razumjeti, da je pogrješka u imenu nastala pometnjom prepisivača. Nešto je teže rastumačiti, kako se Venancij ne nalazi na svom pravom mjestu, t. j. kako on ne stoji na prvom mjestu u crkvenoj hijerarhiji Solina, kada je bio i njezin utemeljitelj. Pokušat ćemo da i ovo razjasnimo.

Odavna se je u legendama prikazivalo Dujma osnivačem biskupske stolice u Solinu i prvim vjesnikom kršćanstva u našim krajevima. Kako je došlo do toga, da je u pučkoj tradiciji postao prvim biskupom Solina, nije ovdje da razlažemo. Mi smo već o tome rekli, govoreći o Dujmu. Svakako je fakat, da se je od IX. v. unaprijeda smatralo Dujma utemeljiteljem crkve u Solinu. Po tom je on morao doći na prvo mjesto i tako oduzeti prvenstvo Venanciju. Ali Venancij nije mogao doći ni na drugo, pa ni na treće mjesto. Po nekim starim legendama Dujam bio bi redio za biskupe Gajana i Symferija, koji su ga, po istoj legendi, jedan za drugim naslijedili na biskupskoj solinskoj stolici (Farlati, Illyr. Sacr. I. p. 417). Naravno da je pred ovima morao uzmaknuti Venancij, o kome se malo pomalo gubio svaki spomen u našim stranama, jer nije bio mučen

pod Dioklecijanom, čije je veliko progonstvo iznijelo na glas i naše mučenike, a što je poglavitije, bio je mučen van Solina, u Delminium-u, a tek kasnije prenešen u Solin.

Ali Venancij ne dolazi ni na četvrtom mjestu u Katalozima, t. j. on ne slijedi iza Symferija, nego za ovim dolazi Esychius. I to je razumljivo. Stari su Solinjani znali veoma dobro ono, što mi tek zadnjih godina po solinskim iskopinama saznadosmo, da je naime Esychius bio sinovac Symferija i da ga je naslijedio na biskupskoj stolici. Zato je i u Katalozima morao doći za Symferijem Esychij, a ne Venancij. Iza Esychija nije bilo ni u tradiciji ni u legendama čvrste veze u kronologiji biskupâ, pa je za to mogao doći na petom mjestu Venancij, kako je doista u nekim Katalozima i došao. U drugim pak Katalozima vigjamo ga na šestom mjestu. Ali pred njim ni tu ne stoji nitko drugi nego sam Esychij. Ovaj dolazi u nekim Katalozima dva put jedan za drugim. Nemamo od nikud dokaza, da bi dva Esychija jedan za drugim bili biskupi u Solinu. U ovim Katalozima dogodila se ona ista pogrješka, koja i u popisu rimskih Papa. Od pape Kleta, kako rekosmo, stvoren je jedan Papa iz grčkoga predloga *ἀνὰ* Kletos — iza Kleta — koga nije bilo. Tako i u našem slučaju iz izraza — iza Esychija kojim se je izrazom dvaput reklo isto ime, došla su u Kataloge dva biskupa istoga imena. Zašto se baš dogodilo jedino sa Esychijem, a nije sa nijednim drugim? Na to nema odgovora, kao što nema ni za slučaj, koji se kod rimskih Papa jedino sa Papom Kletom zbio. Jer se dakle u nekim Katalozima Esychij podvostručio, za to Venancij dolazi u njima na šestom mjestu.

Moglo bi se primjetiti da Katalozi nose mnoge druge biskupe prije Dioklecijanova progonstva i prije Venancija i da će se bar za kojega od njih moći dokazati, da je u istinu bio biskupom u II. ili III. v. po Krstu.

Istina je, da se mnogi spominju, dapače Spljetski Škematizam ih nabraja do dvadeset. Neka su imena doista historična. Ali baš za to, izim Dujma i Venancija, možemo biti sigurni da spadaju četvrtomu, petomu, pa čak i šestomu vijeku. Farlati — inače veoma zaslužan za našu crkvenu povijest — govori ob ovim tobožnjim biskupima na dugo i široko, ali nam čisto i bistro kaže, da su se njihova Akta izgubila — „Acta perierunt".

Stoga o njima piše jedino na temelju opće crkvene i svjetske povijesti. Što može Farlatijeva mašta da napiše, ojačana poznavanjem opće povijesti i hagijografije, dakako prema ondašnjim kriterijima, dokazom je Juraj, biskup i mučenik solinski. O njemu povijest solinska ne bilježi ništa: to priznaje sam Farlati. Katalog rimski nosi njegovo biskupovanje megju god. 285—296. Da sastavi povijest ovoga biskupa, Farlati utječe se glasovitomu Jurju, mučeniku i vitezu iz Kapadocije, veoma dobro poznatomu svecu i kod našega naroda, te na temelju maštanja on napisa o njemu ništa manje nego 106 stupaca in folio.

Od god. 301. Katalog rimski broji ove biskupe u Solinu: Petra, Frontinijana, Ivana III., Marina ili Maura i Martina. Za ovim dolazi Maxim, i to po redu treći ovoga imena. Ovaj je zadnji historička osoba, dočim za gornje povijest do sada nezna ništa.

Maximus I. Episcopus.

Sa koncila Sardicejskoga (Sredec — Sofija) odjeljuje se jedan dio istočnih biskupa i prije nego otigjoše u Plovdiv (Philippopolis), upravljaju mnogim odsutnim biskupima kolektivno pismo. Megju ostalim tu se čita: „Maximo Salonarum Episcopo Dalmatiae.[17] Držalo se je prije, da je ovaj koncil bio sakupljen god. 347., dočim se je ustanovilo, da je to bilo god. 342 ili 343.[18] Ove godine bijaše dakle sigurno solinskim biskupom Maximus. Katalog rimski bilježi njegovo biskupovanje od godine 340—350. Da li je pak u istinu toliko biskupovao ili preko toga, nije moguće ništa reći, ali nema dvojbe, da je u tom razdoblju bio biskupom u Solinu. O njegovu životu nije nam ništa pobliže poznato, niti se je u Solinu išta dosad otkrilo, što bi moglo njegovu ličnost razjasniti.

Sv. Atanazij veli, da su i biskupi Dalmacije bili prisutni Sardicejskomu koncilu.[19] Je li megju njima bio Maxim? Sva je

[17] Farlati o. c. II. p. 8 sl; Duchesne o. c. II. p. 218. — Zeiller Les Origines itd. str. 100 sl.

[18] Duchesne o. c. II. p. 215.

[19] Farlati o. c. II. p. 10.

prilika da nije, kad mu raskolnici Sardicejskoga koncila upravljaju pismo, ili ako je bio, došao je valjda kasnije, kad se je saborisanje bilo već uputilo.

Leontius Episcopus.

Iza Maxima Katalog rimski donosi Teodora II., Petra II. i Leona. Prva dva sigurno nijesu historična, a za trećega Leona neda se svom sigurnošću dokazati, da je bio biskupom u Solinu. Ako je bio, a sva je prilika da jest, tad se je imao zvati Leontius, a ne Leo.

Do nedavna nije se o njemu ništa znalo. Nazad nekoliko godina bi našasta jedna rasprava nekoga Maximina proti Ambroziju „*Dissertatio Maximini contra Ambrosium*“. Tu je govor o sinodu držanu u Akvileji god. 381. te se veli, da je neki „Leontius Salonitanus“, osudjen prije od jedne biskupske sinode milanske Crkve, ušao u milost pape Damaza[20].

Nije u ovoj vijesti jasno rečeno, da je ovaj Leontius biskup ali ako se uzme u obzir, da ga se zove po imenu, nadodavši ime grada, da se je šnjime bavio jedan pokrajinski koncil držan u

[20] Cfr. Kaufmann, Texte und Untersuchungen zur altgermanischen Religionsgeschichte I. Bd. Aus der Schule des Wulfila. Strassburg 1899. p. 87: „Denique, ut Urbani Parmensis episcopi, ceterorumque causas pretermittamus, certe Leontium Salonitanum ex eius audistis mandato, auditum gradu sacerdotali ut reum deiecistis, et quomodo? a uobis deiectum ipse in communionem sine uestro reatu suscepit, sicuti id tempore conspirationis uestrae aput Aquileiam idem, cum spe etiam aput uos reparationis illo aduenisset, publicis auribus intimasse cognoscitur, sed nec uos iudicii uestri iniuriam estis religioso dolore persecuti, sed in Leontium quidem quam ille in destructionem vestri iudicii recepit sententiam inmobilem censuistis *manere*

. . . . . .

humiles tenaci ac indiuidua societate inesistis, cum utique aut pro mal iudicii uestri conscientia Leontium ab eodem in conmunione recte susceptum etiam nos tam in reuerentiam iusti indultoris quam «in» uestri iudici emendationem recipire debuissetis, quippe ut quod a uobis in eum perperam factum inueniebatur esset humani erroris, cui tamen emendatio cum uestro ipsorum athiberetur consensu ; aut certe, si iustitia iudicii uos animaret, eum, qui indigna reparatione non solum iudicio uestro, sed etiam ipsi sacerdotio grauissimam et indignam intulit iniuriam, conmunione uestra arceretis, ne, quos meritissimum iudicium a consortio criminoso separauerat Leonti, Damasi, quem reatus participem inlicita gratia fecerat, indigna conmunio macularet.“ Zeiller o. c. p. 102.

Milanu, da se je sam Papa Damaz zauzeo za nj i da se napokon u Katalogu rimskomu nalazi biskup Leo, i to baš oko god. 381., tada cijenimo, da se ne griješi o povijest, kada se tvrdi, da je ovaj Leontius bio doista biskup u Solinu.

Katalog rimski bilježi njegovo biskupovanje od godine 380—395. Nemože se potpuno vjerovati ovomu datumu. On je morao prije te godine zasjesti biskupsku stolicu, jer se po disertaciji Maximinovoj dade naslućivati, da je Leontius prije 381. bio osugjen od Milanske sinode, dapače već te godine bio u milosti Papinoj. Što potanje o godinama njegova biskupovanja nije moguće kazati.

Solinske iskopine ne izniješe ništa na vidjelo ob ovom biskupu. Ime Leontius nije pak novo u epigrafiji Solinskoj: Sr. C. I. L. III. 6399.

Gaianus Episcopus.

Leona, ili korektnije Leoncija, naslijedi Ivan IV., a ovoga Hesichij III. Tako Katalozi, ali se povijest šnjima ne slaže. Leoncijev nasljednik imao je biti Gaianus. Na Manastirinama našao se je natpis slijedećega sadržaja:[21] (v. Tab. IX. sl. 2)

DEPOS[*iti*]O SCI GAIA[*ni epis(copi)*] ...I KAL SEP.

Pošto je ovaj natpis sačuvan samo u ulomcima, fali uprav onaj dio istoga, koji je imao nositi naslov biskupa. Ali epitet SANCTI pred imenom u nadgrobnom natpisu ne bi imao za ono doba označiti nikoga drugoga nego biskupa.[22]) Isti epitet imamo kod drugih dvaju biskupa, naslijednika Gajanovih, nadgrobni natpisi kojih su se našli na istom grobištu na Manastirinama. Biskupa Gajana spominje Škematizam, ali samo jedan put, te stavlja njegovo biskupovanje od god. 104. do god. 115.

Ovaj Gajanus nije mogao biskupovati prije IV. vijeka. Poznato je, da je epitet SANCTVS uveden kao službeni naslov stoprv drugom polovicom IV. v. i stavlja se pred imenom, kako je u ovomu slučaju. Zato na nadgrobnom natpisu biskupa Primus-a, o komu smo govorili, nenalazi se epitet *sanctus*; što je jedan dokaz više, da je Primus biskupovao u prvoj polo-

[21] Bull. Dalm. 1900. p. 282; 1901 p. 195; C. I. L. III. 14663[1].

[22] Analecta Bolland. 1909 p. 159sl; Zeiller o. c. str. 101.

vici IV. v. a ne kasnije. Iz paleografije natpisa takogjer se jasno razabire, da ova slova ne mogu biti iz prve polovice II. v. da li iz kasnije dobe, te nemože ovaj natpis svjedočiti za Gajana iz II. v., kako nosi Škematizam Spljetski, nego za biskupa, koji je živio po prvoj polovici IV. v.

Nije moguće tačno ustanoviti godine biskupovanja ovoga Gajana, jer o njegovu životu neznamo uprav ništa. U nekim legendama se kaže, da je Dujam redio za biskupe Gajana (u nekim katalozima se čita ovo ime pogrješno Gargan) i Symphorijana, koji ga, jedan za drugim, i naslijediše.

Uzevši u obzir ovu legendarnu vijest, da je naime za Gajanom slijedio Symphorijan; da nam to isto potvrgjuje Škematizam solinskih biskupa, i znajući da je Symphorijan bio biskup koncem IV. i početkom V. v., te sudeći po paleografiji i po sadržaju natpisa, običajnom u drugoj polovici IV. stoljeća, mi Gajana radije mećemo neposrednim pretšasnikom Symphorijana nego li Leoncija, kako su to drugi učinili.[23]

Ovdje moramo napomenuti, da imamo još dva natpisa, koji spominju ime Gaianus, našasta u Solinu na istom mjestu gdje je i prvi, da isto ime Gaianus dolazi i na Lateranskomu mozaiku u Rimu (vidi Tablu II. i III.), koji nam svjedoči, da je u Solinu bio jedan vojnik i mučenik istoga imena.

Na jednom sarkofagu (v. Tab. XI. sl. 1.), koji i sada leži u konfesiji cemeterijalne bazilike na Manastirinama, čita se slijedeći natpis:[24]

DEPOSTIO | GAIANI | DIE

De Rossi je opazio, da je ovaj sarkofag pripravio Gajan za sebe živa i da je stoga morao biti ispušten nadnevak smrti. Sa strana natpisa ovoga sarkofaga uklesana su dva monograma (v. Tab. XI. sl. 2.), kojih je riješenje veoma teško. Bijaše pisano, da bi se imalo čitati: *Natale tertio aprilis.* Ako je ovo čitanje ispravno, tada je ovdje govor o Gajanu, t. j. ob onom vojniku, koga nosi mozaik Lateranski. Sva je prilika, da ona četiri vojnika, megju kojim je i Gajan na Lateranskom mozaiku, dva zadnja na strani jednoj i drugoj, bijahu mučena u doba sv. Dujma, kako Martyrologij Jeronimski nosi na 12 aprila. Cod.

[23] Zeiller o. c. p. 177.

[24] Bull. Dalm. 1884. str. 186; 1900. str. 90; C. I. L. III. 9548.

B(ernensis). SALONA. *Dalmacie. Dominionis epi et miliar UIII.* — Cod. E(pternacensis) *Salona dalmat dominionis epi et milit trium* Cod. W(issenburgensis). *In salona dalmacię domionis epi VIII et milia VIII.* (Acta SS. novembris T. II. P. I. p. [41]). Samo što ovaj kaže, kako vidimo, da ih je bilo osam sa Dujmom u društvu. Broj je mogao veoma lako da bude pogriješen, te se ovdje mora dati prednost broju mozaika Lateranskoga prema onomu Martyrologija.

Ali, kako rekosmo, čitanje monograma nije sigurno, a ni drugo ništa nas ne uoblašćuje, da držimo onaj sarkofag kao počivalište mučenika Gajana. Jedino mjesto, gdje se sarkofag nalazi, naime konfesija, nuka nas da mislimo na kojeg odličnog crkvenog dostojanstvenika ili mučenika, ali kojega? Na to pitanje nema do danas sigurna odgovora.

Nego rekosmo, da ima još jedan natpis, koji spominje Gajana uz druga četiri imena, a imao bi se popuniti[25]: (v. Tab. XII. 1.)

[*Ant*]IOCHIAN[*us* | *Gaia*]NVS TELIV[*s*] | [*Paulinia*]NVS ASTE[*rius*]

Ovo su bez sumnje imena solinskih mučenika, kako nam ih mozaik Lateranski nosi. Onaj NVS u drugoj brazdi ne bi se dao drugačije popuniti nego sa GAIANVS. Stoga je daleko vjerojatnije, da se ovdje radi o mučeniku i vojniku Gajanu, a ne na onom natpisu, što ga na sarkofagu vidjesmo. O ovim trima natpisima, koji nose ime Gajana, samo bi se prvi imao odnositi na biskupa Gajana.

Moguće je, da ova zadnja dva natpisa, koja spominju Gajana, ne govore nego o jednoj te istoj osobi, naime o Gajanu mučeniku. S početka mučenik Gajan bio je pokopan u sarkofagu, koji nosi njegovo ime, a sva je prilika, da su koncem V. ili početkom VI. v., kada je velika bazilika bila podignuta, njegove kosti bile prenešene u bližnju „tomba trisoma" sa ostalim mučenicima, imena kojih smo vidjeli. Povrh Gajanova sarkofaga bi metnut pločnik, koji je pokrivao srednji i cio lijevi dio presbiterija. A jer se nije moglo više vidjeti Gajanov sarkofag i jer je ovaj bio djelomice razbijen, mučenik bi prenešen na vidljivije i odličnije mjesto.

Ali prije nego se je ovo zbilo, opstojahu same basiliculae, deset ih na broju, u kojima su ležali mučenici. Kad su one bile

[25] Bull. Dalm. 1900. str. 92; C. I. L. III. 12839.

oko polovice V. v. porušene i groblje od varvara oskvrnuto tad, iza kako neprijatelji bijahu protjerani, kršćani podigoše posred ovih bazilikula veliku cemeterijalnu baziliku, dugu 41 m., a široku 21 (v. Tab. IV. i V.).

Esychius Episcopus.

Za Gajanom slijede druga dva biskupa, za koja možemo svom sigurnošću ustanoviti doba, u koje su biskupovali, a donekle i godinu, bar za drugoga, a to su: Symferius i Esychius.

Govoriti ćemo najprije ob ovomu zadnjemu, jer je za ustanovljenje kronologije podesniji od prvoga.

Esychius bijaše poznat u kršćanskomu tadašnjem svijetu. Sv. Ivan Zlatousni iz zadnjega svoga progonstva piše pisma raznim biskupima. Medju inim ima jedno upravljeno Esychiju, biskupu solinskomu. U pismu sv. Ivan ga potiče da poradi za slogu crkava pa veli: „*Ioannes Hesychio Episcopo Salonensi . . . Atque ad haec vos hortamur, non quasi admonitione nostra indigeatis; si quidem antequam nostras litteras accepissetis, quae vestri muneris erant, ipsi praestitistis, sed quia nondum sublata sunt mala, sed adhuc vigent, et urgent, oramus vos . . .*“[26] Iz ovoga se pisma razabire, da mu je sv. Ivan i prije pisao, da se je biskup Esychij i prije za stvar zauzimao, da je njegovo nastojanje došlo do ušiju samoga sv. Ivana, koji se je u progonstvu nalazio. Esychij dakle bijaše biskup već koju godinu prije, nego li mu je sv. Ivan Zlatousni pisao. Zato godina ovoga pisma služiti će nam da ustanovimo početak Esychijeva biskupovanja.

Sv. Ivan Zlatousni umrije g. 407., a pismo je Esychiju pisano iz Kukusa u Kapadociji godinu prije, naime g. 406. Bilo pismo i koncem te godine pisano, opet se mora početak Esychijeva biskupovanja zabilježiti bar g. 405., u koju godinu upravo Škematizam spljetske biskupije bilježi Esychija, tobože trećega ovoga imena.

Esychij biskupovaše još god. 418. U to doba piše mu pismo Papa Zosim — „*Zosimus episcopus urbis Romae Hesychio episcopo Salonitano*“ — o primanju svetih redova nekim stanovitim redom, da se naime od nižega mora postepeno ići na više redove i da o tom obavijesti ne samo biskupe svoje pokrajine, da li i one bližnjih pokrajina.[27]

[26] Farlati, o. c. II. p. 72.
[27] Idem p. 78.

Pitanje je, kada je ovaj biskup umro.

Sv. Augustin u svojoj knjizi De civitate Dei pisanoj od god. 413.—426.[28] spominje Esychija, solinskoga biskupa, ali ga već ubraja megju mrtve govoreći: *quod facere utcumque curavi in quadam epistola, quam rescripsi ad beatae memoriae virum Hesychium, Salonitanae urbis episcopum, cuius epistolae titulus est: de fine saeculi*[29]. Knjiga *De civitate Dei* dokončana je g. 426., dakle prije te godine Esychij mora da je umro. Stoga se ne može njegovo biskupovanje produljiti do g. 428., kako hoće spljetski Škematizam, a još manje do g. 440., kako stoji u Rimskom Katalogu.

Pismo Augustina *De fine saeculi* pisano je oko god. 420[30]. Konac dakle biskupovanja Esychija mora se ubilježiti megju god. 420. i 426.

Iskopine solinske izniješe takogjer na vidjelo ime ovoga biskupa. Nadgrobni natpis (v. Tab. XIII.), našast u konfesiji bazilike na Manastirinama, glasi:[31]

DEPOSIT(*io*) SCI ESYCHI EPISC(*opi*) DIE XIII KA[*l(endas* . . .

Ne treba ovdje opetovati, što smo rekli o epitetu *sanctus* i o njegovu mjestu pred i za imenom, kada smo govorili o biskupu Gajanu, da se dogje do zaključka, da se biskupa Esychija mora staviti poslije prve polovice IV. v., jer nosi epitet *sanctus* i ovaj mu stoji pred imenom. Zato ovaj nadgrobni natpis ima se odnositi na onoga biskupa Esychija, o komu sada govorimo, a ne na ona druga dva, o kojima zna jedino Spljetski Škematizam.

Pri otkrivanju gradske bazilike u Solinu god. 1903. bi našast ambulatorij apside, mozaikom popločen, i u istomu mozaiku natpis imenima onih, koji podigoše crkvu i Krstu je posvetiše. Natpis glasi (v. Tab. XIV.):[32]

---

[28] Ebert, A. Allgem. Geschichte der Literatur des Mittelalters im Abendlande. 1889. I. p. 223. — Dombart, S. Augustini Ep. De civitate Dei vol. II. l. XXII. p. 414.

[29] Farlati o. c. II. p. 83. — Bull. Dalm. 1883. p. 113; 1900. p. 92. — Zeiller o. c. p. 104.

[30] Farlati o. c. II. p. 80.

[31] Bull. Dalm. 1883. p. 113; 1900. p. 285; C. I. L. III. 14662.

[32] Bull. Dalm. 1903. p. 71 sl. — god. 1904. Tabla XIV—XV.

NOUA POST UETERA
COEPIT SYNFERIUS
ESYCHIUS EIUS NEPOS
C[U]M CLERO ET POPUL[O FE]CIT
HAEC MVNERA
DOMUS $\overline{\text{XPE}}$ GRATA
TENE.

Nova (munera) *post vetera coepit Synferius, Esychius eius nepos c[u]m clero et popul[o fe]cit. Haec munera domus, Christe, grata tene.*

Esychij dakle, izim što se je bavio učenom knjigom i bio u dopisivanju sa najglasovitijim ljudima svoje dobe, sagradio je sa stricem Sympherijem, iza starije gradske bazilike novu „*nova munera post vetera*“ itd., kakvoj po veličini nema danas para u Dalmaciji.

Za to ovaj natpis nije samo važan, što nam spominje jednog od najglasovitijih biskupa na solinskoj biskupskoj stolici, da li nam ujedno datira vrijeme i skoro godinu, u kojoj je ova bazilika sagragjena. Imamo i drugih arhitektonskih elemenata, koji nas upućuju na vrijeme, u kojem je ova bazilika podignuta, t. j. u V. v., ali natpis koji spominje biskupe, koji baziliku sagradiše, a za koje znamo iz drugih savremenih dokumenata, da su živili u prvoj četvrti V. v., kaže nam, da je bazilika sagragjena prvih decenija istoga vijeka.

Moramo napomenuti, da o gradnji ove crkve nijedan Katalog biskupa, niti ikoji drugi izvor išta govori, pa ni sam Farlati o tomu ne zna ništa. Ova bazilika Symferijo-Esychijeva, bila je duga 58. 20 m., a široka 28. 50 m. Četiri reda stupova dijelila su je na pet brodova. Cijeli joj pod bijaše od mozaika, a kako se ovaj vremenom mjestimice istrošio, tako je bio kašnje nadomješten ovećim kamenim pločama. Na sjeveru iste dizala se je krstionica, a uza nju s lijeve i s desne strane Catechumeneion i Consignatorium. O čemu svemu govorit ćemo opširnije drugom prigodom. Jedino iskopinama dugujemo ovo važno otkriće. Ali niti o drugim radnjama solinskih biskupa, izim što su iskopine u Solinu iznijele, nema ni najmanjeg spomena u nijednom dokumentu.

Natpis Esychijev za nas je takogjer važan, jer nam spominje još jednoga solinskoga biskupa, naime Symferija.

(Nastavak slijedi.)